

Փառանձեմ Գ. Մեյթիխանյան
Բան. գիյր. թեկնածու

ԿՈՒՌՔ, ԴԻՔ, ՉԱՍՏՎԱԾ

Եվ դրանց անունները Աստվածաշնչում*

Բանալի բառեր – Աստված, չաստված, կուռք, դիք, դև, գերակա կուռքեր, անուններ, կռապաշտություն, սատանա, սուրբգրային կիրառություններ, թարգմանական և իմաստային տարբերակներ:

Հին Կտակարանը ընթերցողին առատ նյութ է մատուցում կռապաշտության մասին, և դրա զանազան դրսևորումները իրենց արտացոլումն են գտել հենց կուռքերի անուններում, որոնք բազմաթիվ են ու բազմաբովանդակ՝

Հունական Յոթանասնից բնագիրը հեթանոսական **կուռքի** դիմաց դնում է $\epsilon\iota\delta\omega\lambda^2$ (երբեմն՝ $\theta\epsilon\omicron\varsigma$), ռուսերեն տեքստը մեծ մասամբ փոխառում է հունական տարբերակը՝ **идол**, երբեմն նաև՝ **кумир**, երբեմն՝ **бес**, երբեմն՝ **бог**³, իսկ **դիք**, **չաստված (աստված)**, **բագ**, **դև**, **դի**, **տի** անունների դիմաց՝ հունարենում հիմնականում՝ **թեոս**, ռուսերենում՝ **бог/и**: Հայ հեթանոսական դիցարանում Արամազդը, Արան, Միհրը, Հայկը, Անահիտը, Աստղիկը և այլք նախ և առաջ **դիցեր** և **դիցուհիներ** են անվանվում, բայց նաև աստվածներ և աստվածուհիներ⁴:

Մեզ համար առաջնայինը **կուռք**, **դիք**, **չաստված**, նաև **դև** անունների քննությունն է սուրբգրային տեքստերում, դրանց իմաստային դրսևորում–

* Հոդվածում ներկայացվում է հեղինակի դիտարկումների մի մասը միայն: Ընդունվել է տպագրության 21.02.2016:

1 Տե՛ս **Ղևոնդ Ալիշան**, Հին հուատք կամ հեթանոսական կրոնք հայոց, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1910:

Գր. Капанцяян, Хеттские боги у армян в связи с хеттским влиянием на армян и генезисом армянского пантеона вообще, Изд. гос. университета, Ер., 1940.

2 Տե՛ս Η ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ Ο΄ Septuaginta, Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes edidit Alfred Rahlfs, Stuttgart, 1979.

3 Տե՛ս Новая Женевская учебная Библия (НЖБ), 1998:

4 Կարծում ենք՝ հետաքրքիր դիտարկումներ է պարունակում **Արծ. Սահակյանի** «Աստուածը»՝ քրիստոնեական կրոնամշակութային համատեքստի նշան» հոդվածը, որում հեղինակը ներկայացնում է մի կողմից՝ դիք, բագ, դև, դի, տի և մյուս կողմից՝ աստված անունների ժամանակային ընդգրկումը, հիմնավորում «աստվածի» ավելի ուշ կրոնամշակութային միավոր լինելը: Մանրամասն տես **Սահակյան Ա.**, նշվ. հոդվածը, «Հայ աստվածաբան», գիտ. հոդվ. ժող. Բ, եր., 2008, էջ 7–12:

ները, միմյանց հետ զուգորդելիությունը: Ինչ անուններով են դրանք տրվում Աստվածաշնչի տարբեր գրքերում, ինչ տարընթերցումներ ունեն, ինչպիսին է հայ թարգմանիչների վերաբերմունքը այդ անունների հանդեպ, և վերջապես, համապատասխանում են դրանք հայերեն տարբեր թարգմանություններում՝ Ա-1՝ գրաբար, Ա-2՝ արևմտահայերեն, Ա-3՝ արևելահայերեն, ինչպես նաև հունարեն և ռուսերեն բնագրերում⁵:

Իսրայելի նախնիները պաշտել են տարբեր աստվածների: Հնագիտական պեղումների արդյունքում հայտնաբերվել է մի տախտակ, որի երկու կողմում նշված է ավելի քան 150 աստվածության անուն⁶: Մեկին վերագրել են արևի շարժումը, մյուսին՝ լուսնային փուլերի փոփոխությունը, երրորդին՝ ամպրոպի և փոթորկի առաջացումը: Հետաքրքիրն այն է, որ երբայեցիները չեն ունեցել ազգային կուռք և հետևել են այլ ազգերի կռապաշտությանը: Եգիպտոսում եղած ժամանակ պաշտել են եգիպտացիների աստվածների (Եգլ. Ի 8), անապատում եղած տարիներին՝ քանանացիների և եգիպտացիների, ամոնացիների և մովաբացիների կուռքերին, Հրեաստանի մեջ՝ փյունիկացիների կուռքերին, այնպես որ Աստվածաշնչում մեկտեղված են բաբելա-ասորական, եգիպտական, փյունիկյան և այլ կուռքերի պաշտամունքներ: Եվ պաշտել են ամեն տեսակ կուռքերի՝ մարդու, կենդանու, ոգիների, գետերի, ծառերի, դաշտերի՝ նկարված կամ քանդակված, դրոշմված կամ ձուլված, ամեն տեսակ նյութից պատրաստված՝ քարից, փայտից, խեցուց, ոսկուց, պղնձից ու արծաթից: «Բառարան Սուրբ Գրոց»-ը տալիս է հետևյալ մեկնությունը. «Կուռք բառը կը նշանակէ պատկեր կամ նմանութիւն կրածոյ: Ի Սուրբ Գիրս կը գործածուի միշտ նշանակելու որևիցէ դից, այսինքն՝ չաստուածոյ մը պատկեր»⁷:

Ելից գրքում (բուն Աստվածաշնչում այս գիրքը խիստ ընդգծված կարևորություն ունի) Աստված Մովսեսին ոչ միայն բացում է իր անունը, այլև տասը պատվիրանների հենց սկզբում հստակ առանձնացնում է իրեն այլ աստվածներից, բայց նրանց կուռք չի անվանում. հաջորդ իսկ նախադասության մեջ արդեն կուռքը տրվում է, բայց այլ, ավելի նյութական իմաստով. «Ինձնից բացի այլ **աստուածներ** չպիտի լինեն քեզ համար: Վերևում՝ երկնքում, ներքևում՝ երկրի վրայ, և երկրի խորքի ջրերի մեջ եղած որևէ բանի նմանութեամբ քեզ **կուռքեր** չպիտի կերտես» (Ել. Ի 3, 4 Ա-3):

Ինչպես տեսնում ենք, հենց այս հատվածում արդեն **աստվածն ու կուռքը** թե՛ լեզվական, թե՛ իմաստային առումով տարբերակված են: Հունարեն Յոթանասնիցի այս նույն հատվածում համապատասխանաբար դրված են

5 Ընդհանրապես աստվածաշնչյան անունների քննության համար մեր հիմնական նպատակն է եղել ուսումնասիրել երեք հայերեն թարգմանություններ. նախ՝ Աստվածաշնչի գրաբար այն օրինակը, որը 1997 թ. հրատարակվել է Երևանում՝ 1895 թ. Կոստանդնուպոլսում տպագրված և 1929 թ. Վիեննայում վերահրատարակված գրքի հիման վրա՝ «Աստուածաշունչ մատենան Հին և Նոր Կտակարանաց»: Պայմանակարգով այս օրինակը անվանել ենք Ա-1: Այդ օրինակը համեմատել ենք՝ «Աստուածաշունչ մատենան Հին և Նոր Կտակարանաց... Յաշխատասիրութենէ տէառն Յոհաննու Զօհրապեան վարդապետի... Ի Վենետիկ, 1805»: Ա-2 օրինակը արևմտահայերեն հրատարակություն է՝ «Աստուածաշունչ գիրք Հին և Նոր կտակարանաց երրայական և յունական բնագիրներէն թարգմանուած» (1890 թ., Կոստանդնուպոլիս): Ա-3-ը Աստվածաշնչի 1994 թ. արևելահայերեն նոր թարգմանության վերահրատարակությունն է՝ «Աստուածաշունչ մատենան Հին և Նոր կտակարանների, արևելահայերեն նոր թարգմանութիւն», Ս. Էջմիածին-Երևան, 1999 թ.:

6 Տե՛ս Ահ. Կայայան, Հին Կտակարանի ներածություն (ՀԿՆ), էջ 44:

7 «Բառարան Սուրբ Գրոց» (այսուհետ՝ ԲՍԳ), Կոստանդնուպոլիս, 1881, էջ 286:

աստվածներ – θεοί և **կուռքեր** – ειδωλον տարբերակները: Ռուսերեն բնագրում դրված են **бог** և **кумир** տարբերակները: Վերջինս բացատրվում է որպես **կուռք** ուղիղ և փոխաբերական իմաստներով⁸: Ընդ որում, ռուսերեն Աստվածաշնչի տարբեր գրքերում **կուռք** բառի դիմաց շատ քիչ դեպքերում է դրված **кумир**-ը (Բ Օր. ԻԹ 17): Հիմնականում կիրառվում է հունարենից փոխառյալ **идол**-ը, որը բառարանային իմաստով նույնանիշ է **кумир**-ին և կուռք է նշանակում: Այլ ձևակերպմամբ՝ **կուռքը** մեծ մասամբ թանձրացական է, աստծու պաշտամունքի նյութական դրսևորումը երկրի վրա, և դրա առաջին վկայությունը Ծննդոց գրքում է (ԼԱ 19). «Ռաբէլը գողացաւ իր հօր **կուռքերը**» (հուն.՝ ειδωλον, ռուս.՝ идол, գերմ.՝ Götterfiguren⁹):

Իսկ ինչպէս են բացատրում **կուռք**-ը բառարանները: Ըստ Հարմ.Բ-ի՝ սա խաղչյան կամ կովկասյան փոխառություն է, կա գրեթե բոլոր կովկասյան լեզուներում¹⁰: Սա հոգնակի ձևն է **կուռ**-ի, որը բացատրվում է որպես «կռած կամ կռածո քարե արձան՝ մարդկային կամ կենդանական կերպարանքով, որ հին ժամանակներում **իբրև աստվածների** (ընդգծումը մերն է-Փ. Մ.) պաշտում էին»¹¹:

Բացատրման երկրորդ մասը բառը ուղղակիորեն կապում է **դիք**, **աստված** և **չաստված** ձևերի իմաստին: Որքանով մեզ կօգնեն սուրբգրային օրինակները: Աստվածաշնչում հարյուրից ավելի անգամներ (118՝ ըստ ՀԱ-ի¹²) գործածված է **կուռքը**, ընդ որում, բացարձակ մեծամասնությամբ՝ Հին Կտակարանում (11 անգամ՝ Նոր Կտակարանում): Բերենք մի քանի օրինակներ, որոնք հստակ փաստում են, որ բազմաթիվ անգամներ **կուռք**, **դիք**, **դև** անունները նույնարժեք են դառնում: «Մի՛ երթայցէք զհետ **կոռց**» (Ղևտ.), «Վասն՞ զի ամենայն **աստուածք** ազգաց **կուռք** են» (Ա. Մն.), «Ձոռեցին **դիւաց** և ոչ Աստուծոյ, **դից**՝ զորս ոչ գիտէին» (Բ Օր.)

Աստվածաշնչում հանդիպում են և՛ **դիք**, և՛ **դև** անունները: Արդյո՞ք դրանք համարժեք են: Ղևտոյ Ալիշանը ներկայացնում է այս անունները համեմատության մեջ. «Ջարմանալին այս է՝ որ նոյն և մի անուն՝ բոլորովին հակառակ նշանակէ շատ ազգաց մէջ, իբրև երկու դիմադէմ խումբ բաժնուած՝ զիրար ատող, մեր և Պարսկաց մէջ **Դև** կոչուածն՝ Հնդկաց, Յունաց, Լատինաց գերագոյն աստուածն է, Տեվաս, Ջևս, Թէոս, Deus կոչմամբ»¹³: Եթե հետևենք Սուրբ Գրքում այդ բառերի գործածություններին, ապա կտեսնենք, որ որոշակի դեպքերում **կուռքը** համարժեք է **դևին**: Դա հաստատվում է Սաղմոսների գրքում. «...ամենայն **կուռք** հեթանոսաց **դևք** են» (95: 5): Հունարեն բնագրում այդ նույն հատվածում **կուռքը** տրված է θεοι, իսկ **դևքը**՝ δαιμόνια տարբերակներով:

Ողջ Աստվածաշնչում **չաստված**-ը (пжебог, не бог) կիրառված է ընդամենը երեք անգամ:

Դատավորների գրքի մի հատվածում հստակ տարբերակված են կուռքերն ու չաստվածները: Կուռքերը դարձյալ երկրային են, չաստվածները՝

8 Տե՛ս **Ղարիբյան Ա.**, Ռուս-հայերեն բառարան, Եր., 1982, էջ 423:

9 Gute Nachricht Bibel des Alten und Neuen Testaments, Deutsche Bibelgesellschaft, 1992:

10 Տե՛ս **Աճառյան Հր.**, Հայերեն արևատական բառարան (Հարմ. Բ), Եր., 1973, հատ. Բ, էջ 662:

11 **Մալխասեանց Ստ.**, Հայերէն բացատրական բառարան, հատ. 2 , Թեհրան, 1943, էջ 484:

12 Տե՛ս Համարարբառ Աստվածաշնչի, էջմիածին, 2012:

13 **Ղևտոյ Ալիշան**, սշվ. աշխ., էջ 230:

երկնային. «Դուք այս երկրի բնակիչների հետ դաշինք մի կնքեք, ոչ էլ նրանց **չաստվածների** հետ, մի՛ երկրպագեք նրանց, այլ խորտակեցե՛ք նրանց **կուռքերը**, նրանց զոհասեղանները» (Բ 2): Նույն գրքի Բ 3-ում գրաբար բնագիրը տալիս է **դիք**՝ «Դիք նոցա եղիցին ձեզ ի գայթակղութիւն», արևմտահայերեն բնագրում՝ անոնց աստուածները, արևելահայերեն թարգմանության մեջ՝ նրանց **չաստուածները**: Հունարենում՝ Յոթանասնիցում, θεοι է տրված, ռուսերենում ևս տրվում է **богам**: Բնական է, որ այս պարագայում այս երեքը դառնում են հոմանիշ: Կարճով էին այս դեպքում հայ թարգմանիչները դնել **կուռք**, իհարկե՝ ոչ: Սուրբ Գրքում հիշատակվում են նաև **Թերափք** կամ **Թերափիմք** եբրայական բառերը, որոնք պահապան չաստվածներ են նշանակում¹⁴: Դ Թագավորությունների գրքում կարդում ենք. «Եւ զվիուկս և զգէտս և **զթերափիմս** (ռուս. терафим) և զկումն...» (Ի Գ 24):

Սուրբ գրքի բազմաթիվ օրինակներից հետևում է, որ **կուռք**, **դիք**, **չաստված** կամ աստված (հեթանոսական) անունները ունեն ինչպես իմաստային ընդհանրություններ, այնպես էլ հստակ ուրվագծված տարբերություններ, որ ինչ-որ չափով արտահայտված են **դիք** բառի բացատրության մեջ: **Դիք** բառի համար բացատրական բառարանները տալիս են առաջին իմաստը՝ **հեթանոսական աստվածներ**, իսկ երկրորդ նշանակությամբ՝ **հեթանոսական աստվածների պատկերներ՝ արձաններ, կուռք**¹⁵: Հին Կտակարանում **դիքի**՝ այս երկրորդ նշանակությամբ կիրառություններ չեն հանդիպում:

Դև բառի հոմանիշներն են **չարք**, **դևերի իշխան**, հրեաները նրան կոչում են **Բեեղզերուդ**, փղշտացիները՝ **չաստված**, նաև՝ **Դեմոն**, հունարեն բնագրում՝ δαιμόνια, ռուսերենում՝ **дес**, **злой дух**:

Ավետարաններում **դև** բառը բազմաթիվ անգամներ է հանդիպում, բայց որպես **սատանա** ընկալվում է **դևերի գլուխը**՝ սատանան և իր հրեշտակները¹⁶:

Միևնույն նշանակությունն արտահայտող այս տարբեր բառերի առկայությունը մտածել է տալիս, որ մարդիկ ձգտել են այն կատարելատիպին, որը սկզբում հանդես է եկել որոշ առարկաների տեսքով՝ ծառ, քար, ջուր, ապա՝ ավելի ծավալվել՝ կրակ, երկնային լուսատուներ, արև, հետո արդեն՝ բազմաստվածություն: Միասնական երկնքի վերաբերյալ պատկերացումներն էլ հանգեցրել են միաստվածության գաղափարին:

Ըստ Աստվածաշնչի՝ Դ Թգ. ԺԷ 30-31-ում նկարագրվում են բազմաթիվ կուռքեր, որոնց պաշտում էին տեղի բնակիչները. բաբելացիները կառուցել էին **Սոքքոթն** ու **Բանոթը**, քութացիները՝ **Անգեղը**, եմաթացիները՝ **Ասիմաթը**, այիացիները՝ **Աբլագերը**, **Ներասը**, **Թարթակն** ու **Սեփիարուիմը**, ուր սեփարուիմացիների պաշտած կուռքերն էին Ադրամելեքն ու Ամամելե(ի)քը, որոնց համար մարդիկ զոհում էին իրենց որդիներին՝ կրակի մեջ այրելով: Արևելահայերեն տեքստի այս թվարկումը չի համապատասխանում արևմտահայերեն տեքստին, կան որոշակի տարբերություններ: Բերենք ամբող-

14 Տե՛ս Բառարան Սուրբ Գրոց, էջ 219:

15 Տե՛ս **Ղազարեան Ռ.**, Գրաբարի բառարան, հատ. Ա, էջ 379, **Մալխասեանց Ստ.**, նշվ. բառ., հատ. 1, Ա-Ե, էջ 531:

16 Պետք է նկատի ունենալ, որ ոչ բոլոր հրեշտակներն են բարի: Դևերը չար հրեշտակներ են, որոնք անվանվում են սատանաներ և չարքեր: Ավելի մանրամասն տե՛ս **Յովհաննիսեան Ղևոնդ Վրդ.**, Հարցեր հոգևորականին, Եր. 2013, էջ 29:

ջական հատվածը. «Եւ Բարիլացիք Սաքքովթ Բանոթը շինեցին, ու Քութացիք Ներգաղը շինեցին, ու Եմաթացիք Ասիմաթը շինեցին, և աւացիք Ներասը ու Թարթակը շինեցին, ու Սեփարումիացիք իրենց տղաքը Սեփարումիացոց աստուածներուն՝ Ադրամելեքին ու Ամամելեքին համար կրակով կայրեին»:

Հատկապէս Այա քաղաքում **Ասիմաթը** Սամարիա գաղթած եմաթացիների պաշտած կուռքն է՝ Դ Թգ. ԺԷ 30. «Եւ Եմաթի մարդիկը շինեցին Ասիմաթը»: **Ասիմաթ** (Ашима, Ασιμαθ) անունը ստուգաբանվում է երկու տարբերակով. **Ա** սկզբնատառով նշանակում է **արարող ջերմություն**, իսկ **Հ** սկզբնատառով՝ **հանցանք** կամ **դիրք**, կամ **ծովի հուր** (ԲՅԱ, 28): Կուռքը նմանություն է ունեցել նոխազի կամ կապիկի կամ գառի, ուստի, ըստ ոմանց, բնութագրվում էր որպէս այծամարդ կամ ձիացուլ, այսինքն՝ ունեցել է խառնատեսակ կենդանատեսք:

Աստվածաշնչում բավականին հաճախադեպ է **ԱՍՏԱՐՏ, ԱՍՏԱՐՏԵ, ԱՍՏԱՐՈՎԹ** (Αστάρωθ) կոչվող կուռքը: Ըստ Աստվածաշնչի՝ **Աստարովթ** (Ծն. ԺԴ 5, Թվ. ԼԲ 34, Բ Օր. Ա 4...), **զԱստարտն** և **զԱստարովթ** (Αστάρτην και Αστάρωθ) Հս. ԻԴ 33¹⁷, Դտ. Բ 13, Ա Թգ. ԼԱ 10...): Սա փյունիկյան աստվածուհու անունն է, որ բառացի նշանակում է «հօտք կամ հարստութիւնք, կամ լրտեսք...» (ԲՅԱ, 30)¹⁸: Այսինքն՝ բոլոր դեպքերում անունը ստուգաբանվում է հոգնակի նշանակությամբ՝ ի տարբերություն ԲՍԳ-ի, որը տալիս է **աստղ** բացատրությունը (ԲՍԳ, 54): **Աստարովթ** ձևը հոգնակի է և մատնանշում է իգական կերպարանքով բազմաթիվ կուռքեր (ԲՅԱ, 30): Մեզ թվում է, որ ԲՅԱ-ում տրված բացատրությունները այս անվան հարցում ճիշտ չեն, մինչդեռ նա գլխաբառի վերջում անդրադառնում է նաև նույն անվան **անտառ** նշանակությանը. «...և զայս անուն էառ կամ վասն եղջերացն, զորս ունէր ի վերայ գլխոյն, կամ վասն համարեալ լինելոյն աստուած անտառաց, և կամ զի ի պատիւ նորա տնկէին զանտառախիտ ծառս, և պաշտէին զնա անդ» (նույն էջում):

Ծն. ԺԴ 5-ում հանդէս է գալիս **Աստարովթ Կառնայիմ (երկեղջուր Աստարտ)** քաղաքը (հուն.՝ Αστάρωθ Καρναϊν, ռուս.՝ Аштероф-Карнаим, ЭБ, ст.70¹⁹), որի անունը НЖБ-ն բացատրում է նույն կերպ. “Название холма в Галилее. Это название можно перевести как **двурогея Астарта**. Символами Астарты (Аштерот) являлись полумесяц или луна с двумя лучами”²⁰: Փատորեն անունը կապվում է **Աստարտ** անվան հետ. քաղաքում պաշտում էին Աստարտին երկեղջուր կնոջ կերպարանքով:

Ռուսերեն աղբյուրները գտնում են, որ այս անունը (Астарта, Астарте, Аштарот) հունական է և համապատասխանում է բաբելական **Իշտարին**: Երրայական տարբերակն է **Աշերա**, այսինքն՝ **երջանիկ**, **բախտավոր**: Նույն աղբյուրները նշում են այս կուռքի՝ **երկնքի թագուհի**, **լուսնի աստվածուհի** համարվելը այնպես, ինչպէս Բահալն էր համարվում **արևի աստված** (ЭБ, 59):

17 Ի դեպ, այս գործածությունը բացակայում է Ա-2՝ արևմտահայերեն բնագրում:

18 Բառգիրք հայկազեան լեզուի, **Մխիթար Աբբա**, հատ.1-2, Վենետիկ, 1749-1769 (այսուհետ՝ ԲՀԼ, ԲՅԱ): Հոտ, մեծություն կամ փարթամություն է ստուգաբանում Աստարոթ-ը Բառգիրք Հայոցը, (Եր., 1975, էջ 34):

19 *Stn Энциклопедия Библиейская* (2-е издание). Москва, 2004, Симфония к синодальному изданию Библии. Свет на Востоке. Корнсталь. Институт перевода Библии, Стокгольм, 1995.

20 Новая Женевская учебная Библия, с. 33.

Մասնագետները այս երեք անունների վերաբերյալ տալիս են ընդարձակ բացատրություն, ըստ որի՝ սրանք Աստվածաշնչում հիշված կուռքեր են, որոնց պաշտամունքը հարևան ժողովուրդներից վերցրին իսրայելցիները Մինայի ճանապարհով անցնելիս: **Աստարտը** և **Աստարովթը** (առաջինը՝ հունական, երկրորդը՝ եբրայական) հաճախ նույնացվում են, թեև թվում է՝ պետք է տարբերակվեին՝ նկատի ունենալով Աստվածաշնչի վկայությունը. «...և պաշտեցին որդիքն Իսրայելի զԱստարտն և զԱստարովթ, և զաստուածս ազգացն, որ շուրջ գնոքք...» (Հս. ԻԳ 33): Աստարտը միշտ հիշվում է Բահաղ անվան հետ. «...պաշտեցին զԲահաղ և զԱստարտն...» (Դտ. Բ 13), ուր **Աստարտ** հոգնակի ձևը նշանակում է Աստարտի արձաններ, պատկերներ: **Աստարտ** կամ **Աստարովթ** անունները հայերեն հաճախ թարգմանում են **անտառ**, **անտառներ**. «Ի բաց արարէք զաստուածս օտարոտիս ի միջոց ձերմէ և զանտառսն, և պատրաստեցէք զսիրտս ձեր առ տէր...» (ԱԹգ., է 3): Համապատասխան հաստատված թարգմանված է. «...Удалите из среды себя богов иноземных и Астарт и расположите сердце ваше...» (ԱԹգ. 7, 3): Հայերենը ոչ թե սխալ է թարգմանված, այլ բխում է Աստարտի պաշտամունքի ուղղակի, նախնական ընկալումից: Ղևոնդ Ալիշանը փորձում է հիմնավորել այդ նախնական ընկալումը. «...Վսեմական բնական առարկայք՝ են **Ծառերն**, երբեմն և ահարկու՝ ուր թանձր Անտառ ձևացրնեն: Կարծէին հեթանոսք, կըսէ մեր մեկնիչ վարդապետաց մէկն, թէ ի ներքոյ անտառախիտ ծառոց են աստուածք, կամ ի Խորածոր...»²¹: Դեռևս Ծննդոց գրքում անտառը գործածվում է կրոնական պաշտամունքի համար. Ա-3՝ «Աբրահամը Երդման ջրհորի մոտ ծառ (Ա-2-ում՝ ծառեր) տնկեց, այնտեղ պաշտեց Տիրոջը, նրան կոչեց Աստուած յալտենական» (ԻԱ 33): Հին Կտակարանում թերևս ոչ պատահականորեն հայտնի են **Մամբրեի կաղնին**²², **Սաբեկի ծառը**, **Բևեկնը**, **Տանձենին**, **Թթենին**, առավել ևս՝ **Մորենին**: Ովսեի գրքում կարդում ենք. «Լեռներուն գլուխները զոհ կը մատուցանեն, ու բլուրներուն վրայ կաղնիի, կաղամախի ու բևեկնիի տակ...խունկ կը ծխեն» (Ա-2, Դ 13): Փյունիկիացիների մոտ այն նախապես պետք է կապված լիներ արմավենու պաշտամունքի հետ, պտղաբերության պաշտամունքի հետ: Ահա թե ինչու այդ աստվածությունը ծառի կամ ծառերի ձևով խորհրդանշում է տիեզերքը կամ բնությունը աշխարհի տիրակալի՝ Բահալի հետ, և նրա պատկերը դրվում էր Բահալի զոհասեղանի վրա կամ կողքին:

Երեմիա մարգարեն նրան կոչում է «**երկնքի տիկին**» (Ա-2-ում՝ **երկնից թագուհի**, Եր. ԽԳ 17), ուստի մեկնիչներից շատերը **Աստարտ** անունը ստուգաբանում են **աստղ** բառից, նույնացնում Աստղիկ աստվածուհու կամ Արուսյակի պաշտամունքի հետ:

Աստարտ անվան անտառ կամ անտառներ նշանակությունը²³, մեզ թվում է, պարզապես գալիս է նրանից, որ այս կուռքը պաշտվել է հողի մեջ

21 Ղևոնդ Ալիշան, նշվ. աշխ., էջ 75:

22 Միայն «կաղնի» բառով բազմաթիվ բաղադրյալ անվանումներ կան Հին Կտակարանում՝ **Կաղնի դեբորայ/ թաբորայ**, **Կաղնի կոռյ**, **Կաղնի հանգուցեյոց**, **կաղնի Մամբրեի**, **Կաղնի սգոյ**, **Կաղնի Բասանու** և այլն:

23 «Անտառ» հասարակ անունը Աստվածաշնչում դարձել է բաղադրյալ հատուկ անվանումների բաղադրիչ՝ **Անտառք**, **Անտառ ազգաց**, **Անտառ Եփրեմի**, **Անտառ լալոնից /Լալոնք**:

տնկված ծառերի բազմաթիվ բների տեսքով, որոնք էլ անտառ են հիշեցրել. բերենք համապատասխան օրինակը (Դտ. Զ 26) Ա-1, Ա-2 և Ա-3 գրքերից. «...և քակեցես զտեղանն Բահաղու, որ է հոր քո, և կոտորեսցես **զանտառն**, որ զնովա» (Ա-1), «և քու հորդ ունեցած Բահաղի սեղանը փլցուր ու քովի **Աստարովթը** կտրէ» (Ա-2), «...քանդիր քո հորը պատկանող Բահաղի զոհասեղանը, կտրտիր նրա մօտ եղած անտառը» (Ա-3)): Գրաբար տարբերակը անունը բառացի թարգմանված է ներկայացրել, որը խոսում է միայն թարգմանական տեքստի խիստ հին լինելու մասին: Կարծում ենք՝ յուրաքանչյուր գործածված տարբերակ ունի իր տրամաբանությունը, բայց բնագրային հարազատությունը, թերևս, պահանջում էր պահպանել **Աստարովթ** ձևը, ինչը որ արված է արևմտահայերեն տեքստում:

Աստարովթ-ի մասին ԲՍԳ-ն ևս հետաքրքիր մեկնաբանություն է ներկայացնում. «Այս անունը Սուրբ Գրոց մէջ հասարակօրէն կը թարգմանուի «անտառ», բայց երևելի մեկնիչք այս նշանակութիւնը յարմար չեն գտներ ոչ բառին ստուգաբանութեանը և ոչ խօսքին իմաստին... Ինչպէս որ Բահաղ կամ Բէլ արևելեան դիցաբանական աստեղագիտութեան մէջ կը նշանակէ բախտին արու աստղը, Արամազդ կամ Լուսնթագ կոչուած մոլորակը, նոյնպէս **Աստարովթ** կը նշանակէ բախտին էգ աստղը, Աստղիկ կամ Արուսեակ կոչուած մոլորակը» (ԲՍԳ, 54):

Բայց մի կարևոր հանգամանք ևս ուզում ենք շեշտել. այն, որ **Աստարտ** անվան **անտառ** ստուգաբանությունը շփոթվում է **Աշերա** անվան իմաստի հետ: Այս առումով խիստ հավանական ենք համարում ԵՇ-ի²⁴ մեկնությունը. «Астарту смешивают часто с хананейской Ашерой, но последняя была богиней деревьев, Астарта же была богиней звезд» (էջ 31): Դտ. Զ 25-ում «և կոտորեսցես **զանտառն**» երբայերեն տեքստում տրվում է Աշերա ձևով, որը հանդիպում է նաև Ելից ԼԳ 13- ում, իսկ տողատակում տրվում է անվան բառացի թարգմանությունը՝ **կոթող աստուծոյ** (Ա-1):

Աստարտի արձանները մի շարք ժողովուրդների՝ քանանացիների, սիդոնացիների, ամոնացիների և այլոց մոտ կերտվում էին մերկ մարմնով, և նրա պաշտամունքը ուղեկցվում էր այնպիսի արարողություններով, ինչը հիմք է տվել նրան կապելու անառակության հետ: Իրականում Աստարտը խորհրդանշել է պտղաբերության, զգայական սիրո վերածնող սկիզբը: Ամենալայն իմաստով սա եղել է բնության աստվածուհին: Բահալը խորհրդանշել է արական սկիզբը, Աստարտը՝ իգական, որոնց հիմքում էլ ընկած է եղել Արևի և Լուսնի՝ բնության հետ ունեցած նրանց շարժման ու ներգործման հզոր ուժերի աստվածացումը:

Դեռևս Սամուելի ժամանակներում իսրայելցիները պաշտել են այս կուռքին (Ա Թգ. է 3): Սողոմոնը իր այլազգի կանանց սիրաշահելու համար ևս կառուցել է տվել զոհարաններ (Գ. Թգ. ԺԱ 5- 33): Իսկ Դ Թագավորությունների գրքում նկարագրվում է Հոսիաս թագավորի ուխտը Աստծու հետ և կուռքերի հանդեպ, այդ թվում՝ Աստարտի, դաժան հաշվեհարդարը (4-16): Արևելահայերեն տեքստում այդ հատվածներում տրվում է թե **Աստարոթ**, թե **Աստարտ**: Նույն հատվածում հիշատակվում են նաև այլ կուռքեր՝ **Բահաղը, Քամուրը, Մեղքոնը**:

24 Sևն Библейский словарь. **Нюстрем** Э., Санкт-Петербург, 1995:

ԲԱՀԱՂ, ԲԱԱԼ, ԲԱՀԱԼ: **Բահաղ** (հուն.՝ Βααλ, ռուս.՝ Ваал, Бааль) անունը գործածված է հաճախակի Դտ. Բ 13, Գ 7, Զ 25, 28, 30, Օր. Դ 3... և այլ գրքերում՝ «...եհան զնա յարձանն **Բահաղու**» (ԹՎ. ԻԲ 41), Դատ. Բ 13, Գ 7, Զ 25՝ «...քակեցես զետղանն **Բահաղու**...»:

Բառացի նշանակությունն է՝ «կուռք կամ տիրող, կամ ժառանգող, կամ ստացող, կամ այր» (ԲՅԱ, 41, 44), ռուսերենում՝ **господин** (ԵՇ, 54): Նաև 12 անգամ հանդիպում է **Բահաղիմ** (Βααλιμ) տարբերակով՝ Դատավորաց (Բ 11, Ժ 6, 10), Ա Թագավորաց (Է 4, ԺԲ 10...) գրքերում: **Բահաղ** բառի հոգնակին է **Բահաղիմ**, որ նշանակում է Բահաղի արձանները: Աստվածաշնչում հանդիպում է **Բահաղիմք**, որն աշխարհաբար գործածվում է **Բահաղիմներ**՝ Դտ. Ը 33՝ «...զիետ **Բահաղիմայցն**», Ժ 6՝ «**զԲահաղիմսն**», Ա Թգ. Է 4՝ «ի **Բահաղիմսն** և զանտառն Աստարովթայ», ԺԲ 10՝ «ճառայեցաք ի **Բահաղիմացն**»:

Ընդհանրապես Քանանի երկրում տեղական աստվածությունները Բահաղներն էին: Նույնիսկ գոյություն ունեին քաղաքների և գյուղերի Բահաղներ: Սա է, անշուշտ, պատճառը, որ իբրև անվան բաղադրիչ՝ այս անունը հանդիպում է բազմաթիվ հատուկ անուններում, ինչպես՝ **Եթբաաղ, Կարիաթբաաղ, Յերոբաաղ** և այլն: Ուրիշ անունների կցվելով՝ Բահաղ-ը անվանում է ուրիշ աստվածներ, ինչպես՝ **Բահաղ-Բերիթ** (տեր ուխտի// Βααλ-բերիթ, Ваал-Бериф)՝ սյուրենացիներ աստվածը. Դտ. Ը 33՝ «..և եղին զուխտ իւրեանց ընդ Բահաղուն Բերիթայ», **Բահաղ-ձանձիկ**՝ փղշտացիների աստվածը (Դ Թգ. Ա 2, 3, 6, 16...):

Երբայեցիները մեծ շուքով նշում էին սրա պաշտամունքը, Սամարիայում **Աստարովթի** պաշտամունքի հետ (Դտ. Զ 25-32, Դ. Թգ. Ժ 18):

Հին Կտակարանում **Բահաղ** է նաև մովաբացիների, սիդոնացիների կուռքի անունը: Հեթանոսական այս կուռքը Սամվել մարգարեի շնորհիվ մերժվեց, բայց վերստին հաստատվեց Հեզաբելի կողմից, որը սիդոնացիների թագավոր Եթբաաղի դուստրն էր:

Բարեկոնացիների մեջ այս կուռքը պաշտվում էր **Բել** անվամբ (Ես. ԽԶ 1, Եր. Ծ 2, ԾԱ 44), որ, անշուշտ, **Բահաղ** անվան հնչյունափոխված մի տարբերակ է. հույները, հայերն ու հռոմեացիները **Բելի** փոխարեն նշում են **Արամազդ**: Բահաղի մեհյաններն ու բազիլիները ընդհանրապես կառուցվում էին բարձրում: Դրանց զոհում էին նաև մարդկանց:

ԲԵՀԵՂՋԵՖՈՒՂ (Բէէղզերուղ, Բեղզէբուղա, Բեէղզերուղ) (հուն.՝ Βεελζεβουλ, ռուս.՝ Вельзевул) անունը առաջացել է երբայերեն **Բահաղ** և **Ջերուբ(դ)** կապակցությունից և նշանակում է «աստուած ձանձից կամ ստացող, կամ տէր ձանձից» (ԲՅԱ, 54): Հին Կտակարանում գործածված Բահաղ կամ Բաաղ հատուկ անունը Նոր Կտակարանում տառադարձվել է **Բէէղզերուղ** ձևով՝ **դևերի իշխան** նշանակությամբ. «Ոչ իւիք հանէ դա զդևս՝ եթե ոչ Բէէղզերուղա իշխանանն դիւաց» (Մտթ. ԺԲ, 24, Մրկ. Գ 22, Ղկ. ԺԱ 15. 19, Հյտ. ԺԲ 19):

Ըստ Նոր Կտակարանի՝ չար հրեշտակների պետ կամ Մադայել, որն ամենասկզբում փյունիկյան աստվածության չար ոգիների գլխավոր աստվածն է եղել, մինչդեռ հրեաների մոտ չար ոգի է, դև: Հին Կտակարանում՝ **Բահաղ**/վ կամ **Բահաղ-ձանձիկ** կամ **ձանձիկ Աստված**:

ԲԵԼ (Բելոս) (հուն.՝ Βηλ): Ըստ Աստվածաշնչի՝ **Բել**. «Անկաւ Բել, խորտա-

կեցաւ Դագովն...» (Եւ. ԽԶ 1), Եր. ԾԹ, ԾԱ 44, Դն. ԺԴ 2. «Էին կուռք մի ... անուն **Բել**», 9. «Էին քուրք **Բելայ** եօթանասուն...»: Բառացի նշանակում է «հնացեալ կամ ոչինչ, կամ հոսանուտ» (ԲՅԱ, 55), նաև՝ տեր:

Սա բաբելոնյան գերագույն աստվածն է՝ Բաբելոն քաղաքի հովանին: Սեմական ցեղերը նախապէս **Բել** են անվանել ամեն մի կուռքի, յուրաքանչյուր ցեղ ունեցել է իր Բելը: Բելի ոսկե անդրին տեղադրվել է Բաբելոնի աշտարակի 7-րդ հարկի վրա կառուցված «կապույտ տաճարում», նույնացվել է Սատուոն մոլորակին: Աստվածաշնչում Բելը հիշատակված է Քամյան Քուշի որդի **Նեբրովթ** անունով՝ որպէս քաջ և հսկա որսորդ, որը, հռչակվելով Բաբելոնի առաջին թագավոր, ընդարձակել է իր տիրակալությունը: Ենթադրվում է, որ Բել-Նեբրովթի պաշտամունքը Բաբելոն է ներմուծվել Եթովպիայից: Խորենացին ևս սրան համարում է բնիկ եթովպացի. «Եվ որովհետև ժամանակագիրներից շատերը գրում են, թէ **Նեբրովթը**, այսինքն՝ **Բելը**, Եթովպացի է եղել, մենք համոզվեցինք, որ իսկապէս այսպէս է եղել, Եգիպտոսի (և Եթովպիայի) սահմանակցության պատճառով» (102): «...Բայց ես ասում եմ, թէ Կռոնոս կոչվածը և **Բելը՝ Նեբրովթն** է, ինչպէս եգիպտացիները Մովսեսի նման թվում են՝ Հեփեստոս, Արեգակ, Կռոնոս, որ են Քամ, Քուշ, Նեբրովթ, բաց թողնելով Մեստրայիմին...»²⁵:

Բելի կերպարն արտացոլվել է «Հայկ և Բել» հայ դիցաբանական առասպելի մեջ: Իսկ ընդհանրապէս հայ բանաստեղծության մեջ Բելը գործածվում է՝ մի դեպքում մատնանշելով աստվածաշնչյան անձին, մեկ այլ դեպքում՝ փոխաբերաբար, որպէս թշնամի ընդհանրապէս, ինչպէս՝ «Շատ **Բելեր** փլուցին քաջքն Հայկի նման...» (Ղևոնդ Ալիշան, 8Ս, 32, 33):

ԲԵԼԻԱՐ-ը (Բելիար) (հուն.՝ Βελιαρ, նաև Βελιαλ) Սադայելի կամ բանասարկու սատանայի անունն է՝ տառադարձված հունարենից: Եբրայերենում անվան իմաստն է կովող, ապստամբ, ժանտ, անօրեն: Հր. Աճառյանը անվան նշանակությունը տալիս է երկու ձևով՝ անպետք, անօգուտ, անպիտան և ապա՝ չար, վատ, ապականող, ապա հավելում է, որ անունը հոմանիշ է դառնում սատանային, և Ս. Գրքում Բ Կր. Զ 15 հատվածում գործածվում է հենց սատանա իմաստով: Ճիշտ է համարում նաև անվան մեկնությունը ըստ հների՝ **ապստամբ**²⁶:

Աստվածաշնչում գործածված է երկու անգամ՝ «Եւ ինչ միաբանութիւն ունի Քրիստոսը **Բելիարի** հետ, կամ ինչ բաժին ունի հաւատացեալն անհաւատի հետ» (Բ Կր. Զ 15), և «Զգարասացիս զորդիսն **Բելիարայ**» (Դտ. Ի 13):

Սա Մովսէսի երկրում պաշտվող կուռք է, որին պաշտեցին նաև Իելի որդիները Եգիպտոսից ելնելիս: Համանուն կուռքի անունից Աստվածաշնչում կան նաև քաղաք և հովիտ:

ԲԵԼՓԵԳՈՎՐ (հուն.՝ Βεελφεγορ, ռուս.՝ Ваал-Фегор) անունը կազմված է **Բել** և **Փեգովր** բաղադրիչներից, որ նշանակում է **տեր Փեգովրի**: Սա մովսէսացիների կուռքի անունն է, որ գրաբար բնագրում տրվում է՝ **Բեղփեգովր**, Թվ. ԻԵ 3. «Եւ նուիրեցաւ Իսրայէլ Բեղփեգովրայ...» (Բ Օր. Դ 3, 5, Ովս. Թ 10):

Անվան նշանակությունն է «կուռք բերանաբացութեան կամ բացման» (ԲՅԱ, 52): Փաստորեն այս անվան մի քանի տարբերակ է տրվում՝ **Բելփեգովր**

25 Մովսես Խորենացի, Հայոց պատմություն, Եր., 1980, էջ 106:

26 Տես Աճառյան Հր., նշվ. աշխ., հատ. Ա, էջ 436:

(Ա-2), **Բեղփեգովր** (Ա-1), **Բեթփագովր**, **Բեթփեգովր** (Безф-Фегор). որն է ճիշտը կամ արդյոք բոլորն էլ նույն անունն են: **Լ-դ** հնչյունները որևէ հիմք չեն տալիս այդ ձևերն առանձնացնելու, **Բեթ** բաղադրիչը առանձին չունենք գործածված. այն հանդես է գալիս միայն բաղադրություններում՝ **Բեթաբարա**, **Բեթանիա**, **Բեթափրա**, **Բեթել**, **Բեթեր**, **Բեթհեզդա**, **Բեթորոն**, **Բեթփագե**: Բերված օրինակներից մի քանիսում **Բեթ**-ը կարելի է հասկանալ տուն՝ **Բեթփագե-թզերի տուն**, **Բեթասն** - **ապահովության տուն**, **Բեթհեզդա** - **ողորմության տուն** և այլն, այսինքն՝ **բեթ** և **բել** արմատների միջև ընդհանրություն չկա:

Փագովր կամ **Փեգովր**, **Փոգովր** ²⁷ անվան բառացի նշանակությունն է «բացում» կամ «պատվածք» (ԲՅԱ, 224), իսկ **Բեթփոգովր**//**Բեթփագովր**-ը մեկնաբանվում է իբրև տուն բացման, ըստ որի էլ Վ. Սահակյանի հատուկ անունների համաբարբառում²⁸ ներկայացվում են թե՛ Բելփեգովր, թե՛ Բեթփեգովր անունները. առաջինը՝ բացվածքին տունը, իսկ երկրորդը՝ բացվածքին տերը նշանակությամբ (ՎՍՀԱՄ, 1136):

Ըստ Աստվածաշնչի (Թվ. ԻԵ 3, 4, 5)՝ **Փագովրը** կամ **Բելփեգովրը** (Բ Օր. Դ 3, 46, Ովս. Թ 10: **Բեթփեգովրը** (Հս. ԺԳ 20) եղել է սովաբացիների աստվածը, որի անունով էլ կոչվում է նաև սրանց երկիրը, իսկ երբեմն էլ ուղղակիորեն անվանվում է Փոգովրի տուն: Սրա արձանը Սողոմոնը կանգնեցրեց մի լեռան վրա՝ Երուսաղեմի հանդեպ: Այդ կուռքը պատճառ է դառնում 24 հազար իսրայելցիների կոտորածի. «Եւ Իսրայելը Բելփեգովրին յարեց. Եհուայի բարկութիւնը Իսրայելի վրա բորբոքուեցաւ» (Թվ. ԻԵ 3-4), որի համար էլ Նարեկացին այն անվանում է **մահամատոյց**՝ «Ու՛ր է մահամատոյց այլազնեայ արձանըն Փագովրայ » (ԳՆՄՈ, հ, 117. ԳՆՄՈ, 433):

ԱԴՐԱՄԵԼԵՔ -ը (Αδραμελεχ, Адрамелех) Սուրբ Գրքում հանդիպում է 3 անգամ (Դ Թգ. ԺԷ 31, ԺԹ 37, Ես. ԼԷ 38): Անվան բառացի նշանակությունն է «վերարկու թագաւորի կամ կարողութիւն թագաւորի, կամ խորհրդոյ և կամ մեծարար կամ թագաւոր» (ԲՅԱ, 8), ըստ ԲՍԳ-ի՝ փառք թագավորի (14): Այս վերջին իմաստին է հարում նաև Վ. Սահակյանը, որը անունը բացատրում է որպէս «թագավորին պատիվը»: Օտար աղբյուրների մեկնությունները հարում են այս իմաստներին՝ **Адер есть царь** (ՅԵ, 10):

Սա պատկերվել է մարդկային գլխով և թևավոր ցուլի տեսքով: Կարծիք կա, որ **Ադրամելեքը** արեգակն է խորհրդանշում, իսկ մեկ ուրիշ կուռք՝ **Ամամելե(ի)քը**՝ լուսինը, որն արդեն պատկերվել է մարդու մարմնով՝ ծածկված ձկան թեփուկներով:

Աստվածաշնչի Եսայու գրքում հանդիպող **Ադրամելեքը** բնավ չի կապվում այս կուռքի հետ. այն դառնում է համանուն հատկանուն՝ Ասորեստանի Սենեքերիմ թագավորի որդու. «Եւ մինչդեռ երկիր պագանէր ի տան իւրում **Նասրաբայ** կռոց իւրոց, Ադրամելէք և Սարասար որդիք նորա սպանին գնա սրով և ինքեանք գնացին փախստական **ի Հայս**. և թագաւորեաց Ասորդան որդի նորա ընդ նորա» (ԼԷ 38): Բառացիորեն այս նախադասությունը նույնու-

27 Կարծում ենք՝ որոշակի նմանություն կա **Բագոս** և **Փագովր** ձևերի մեջ: Հր. Աճառյանը նշում է, որ փոյուզիական Սաբադիոսի աստվածությունը հետագայում հատկացվեց Բագոսին: Հարմբ, հատ. Ա, Եր., 1971, էջ 280:

28 Տե՛ս **Սահակեան Վ.**, Համաբարբառ Աստուածաշունչ մատենանի, Պէյրոյթ, 1963 (այսուհետ՝ ՎՍՀԱՄ):

թյամբ կրկնվում է Դ Թագավորության ԺԹ գլխում. «Եւ եղև մինչդեռ երկիր պագանէր ի տան **Նետրաքայ** աստուածոյ իւրում, Ադրամելէք և Սարասար որդիք նորա հարին զնա սրով և ինքեանք զերծան յերկիրն **Արարադայ**. և թագաւորեաց Ասորդան որդի նորա ընդ նորա» (37)²⁹:

Նետրաքը Ասորեստանի Սենեքերիմ թագավորի պաշտած կուռքերից է. անվան բառացի նշանակությունները բազմաթիվ են՝ փախուստ, մեղմ փորձություն, փափուկ դրոշակ և կամ ասորերեն՝ տախտակ (ԲՅԱ-176): Վ. ՍՀԱՄ-ը տալիս է մեկ այլ՝ վերը թվարկված նշանակությունների հետ ոչ մի կապ չունեցող «արծիվ» իմաստը, որը թերևս բխեցվում է այդ կուռքի արտաքին տեսքից՝ մարդու մարմնով և արծվի գլխով: ԲՅԱ-ն ընդհանրապես չունի Նասրաք ձևը, ՀՄԲ-ն բերում է միայն մեկ գործածություն՝ Նետրաք ձևով (Դ Թգ. ԺԹ 37), НЖБ - ն տալիս է ևս Нисрох:

Այսպիսով, Աստվածաշունչը՝ մասնավորապես Հին Կտակարանը, բավական նյութ է պարունակում կռապաշտության մասին, և հեթանոսության զանազան դրսևորումներն իրենց արտացոլումն են գտել հենց կուռքերի անուններում, որոնք բազմաթիվ են ու բազմաբովանդակ:

Բազմաթիվ օրինակներ փաստում են, որ հայերեն տեքստերում **կուռք, դիք, դև** անունները նույնարժեք են և գործածվում են նույն իմաստով՝ հաճախ փոխարինելով մեկը մյուսին: Բայց որոշ գրքերում, ասենք՝ Դատավորների գրքում, հստակ տարբերակված են կուռքերն ու չաստվածները. կուռքերը դարձյալ երկրային են, չաստվածները՝ երկնային: Հունարենում **աստված-չաստված** զուգահեռը միշտ տրվում է θεος-ով, կուռքը՝ թե՛ θεος-ով, թե՛ ειδωλον, ռուսերենում **идол**, երբեմն՝ նաև՝ **кумир**, երբեմն՝ **бес**, երբեմն՝ **бог** տարբերակներով:

Փառանձեմ Գ. Մեյթիխանյան – գիտական հետաքրքրությունները ներառում են ժամանակակից հայերենի բառապաշարը (նորաբանություններ), բառարանագրությունը, Աստվածաշնչի հատկանվանագիտությունը:

29 Ինչպես տեսնում ենք, Ա-1 բնագրի այս նույն բովանդակությունը պարունակող նախադասության մեջ կա երկու անվանական փոփոխություն՝ Նասրաք-Նետրաք և Հայք-Արարադ: Նույն տարբերակները տրվում են Ա-2՝ արևելահայերեն թարգմանության մեջ: Ա-3 բնագիրը (արևմտահայերեն) երկու հատվածում էլ պահում է Նետրաք և Արարադ անունները:

Summary

IDOL, PAGAN GOD, NOT GOD And their names in the Holy Bible

Parandzem G. Maetikhanyan

Key words – God, not God, idol, pagan gods, Supreme idols, title, idolatry, translation and semantic options, biblical usage.

The Old Testament contains a vast amount of material on the idolatry, different manifestations of paganism are displayed through their names, which are manifold and have different shades of meaning. Considering the different testimonies of the Holy Bible it could be implied that the names կուռք (idol), դիք (pagan gods), չասսված (not god) or սասված (pagan god) have not only common semantic characteristics, but also certain outlined distinctions.

The names of supreme idols are introduced with various interpretations and translated versions, e.g. Աստարտ (Astarte), Բահալ, (Vaal), Բեեղզեբուղ (Beeghzebugh) and Բելիաք (Belial), the examination of which we have touched upon in this article, comparing the rich material of the Old Armenian, Eastern and Western Armenian languages, as well as the Greek and Russian originals of biblical texts.

Резюме

ИДОЛ, ЯЗЫЧЕСКИЕ БОГИ, НЕБОГ И их наименования в Библии

Парандзем Г. Мейтиханян

Ключевые слова – бог, небог, идол, языческие боги, верховные идола, название, идолопоклонство, переводческие и семантические варианты, библейские употребление.

Ветхий Завет содержит богатый материал об идолопоклонстве, и разные проявления язычества отображаются именно в их названиях, которые многочисленны и содержательны. Из разных свидетельств Священного Писания следует, что названия идол, языческие боги, небог или бог в смысле языческого божества имеют как семантическую общность, так и конкретные отличия.

Имена верховных идолов имеют много разночтений, переводческих вариантов, как Աստարտ (Астарт), Բահալ (Вааль), Բեեղզեբուղ (Веельзевуль) и Բելիաք (Велиал/р), которые мы анализируем в этой статье, сравнивая богатый материал древнеармянских, восточноармянских, западноармянских, а также греческих и русских библейских текстов.